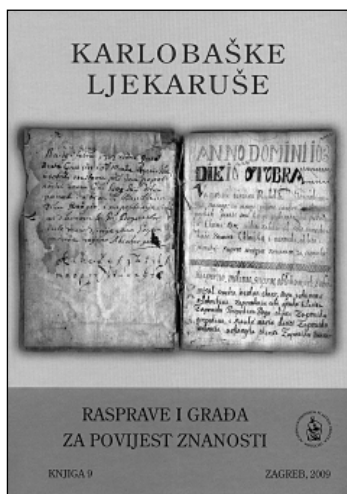

KARLOBAŠKE LJEKARUŠE

Rasprave i građa za povijest znanosti

Urednici: Akademik Marko Pećina i prof. dr. sc. Stella Fatović-Ferenčić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za medicinske znanosti, Knjiga 9, Zagreb, 2009., 159 str.

Nepune dvije godine nakon izlaska osme knjige *Rasprava i građa za povijest znanosti/Razred za medicinske znanosti HAZU, Klio u medicinskoj praksi*, iz tiska je izašla deveta knjiga pod nazivom *Karlobaške ljekaruše*, koju su uredili akademik Marko Pećina i prof. dr. sc. Stella Fatović-Ferenčić. Dobili smo tako, u kratkom vremenskom rasponu, dvije dragocjene knjige s povijesnomedicinskom

tematikom. I dok je *Klio u medicinskoj praksi* bila zbirka esejističko-memorarističkih eseja četrnaest hrvatskih liječnika i medicinskih pisaca koji su svoj *praxis* referirali kroz povijesnomedicinski *background*, *Karlobaške ljekaruše* vrijedan su fragment hrvatskog spomenika medicinske kulturne baštine. Radi se o zbirci recepata zabilježenim u rasponu od jednog stoljeća. Prva karlobaška ljekaruša naime, potječe iz 1603., a druga iz 1707. godine.

Karlobaške ljekaruše doslovce je od uništenja, godine 1976. spasio prof. dr. Željko Poljak. Točnije spasio ih je od vatre u ložionici za centralno grijanje (u nas, na nesreću, podosta uvriježene prakse uništavanja medicinske dokumentacije i povijesnomedicinskih vrela). On je ujedno opisao zanimljiv splet okolnosti kojima je postao vlasnikom ljekaruša. Sad se, uz

njegovu susretljivost da ih ustupi za tisak, a nakon restauracije u Hrvatskom državnom arhivu, one nalaze pred čitateljima u pretisku i transliteraciji. Zanimljivo je kako su korice karlobaških ljekaruša bile omotane pergamenom s dosad nepoznatim fragmentom hrvatskoglagoljskog misala, koji je podvrgnut stručnoj ekspertizi i tako identificiran.

Prof. dr. Željko Poljak ne samo što je spasio karlobaške ljekaruše od "Iomače" već je s puno akribije i eruditski napisao bitne uvodne tekstove o njihovu značenju kao "spomenicima hrvatske pismenosti i etnomedicine". Zbirke recepata i naputaka o liječenju u ljekarušama zapisivali su razni autori, a dopunjavali su ih njihovi nasljednici. Prepisivanje recepata i čarobnih iscjeliteljskih formula odigravalo se najčešće u samostanima, a ljekaruše – knjige s takvim zapisima, čuvane su u samostanskim knjižnicama. Ljekovita svojstva nisu pripisivana samo biljkama, već sukladno vremenu u kojem su ovakve zbirke recepata nastajale, spominju se tu još i dijelovi životinjskih organa, kovine, drago kamenje, smola, tjelesne tekućine. Izvorne hrvatske ljekaruše do 15. stoljeća nisu sačuvane, nalazimo samo njihove prijepise. Na stranici 10. autor daje preglednu tablicu *Ljekaruša na području Hrvatske od 17. do 19. stoljeća*. Svoj prilog o *Karlobaškim ljekarušama* prof. Poljak podijelio je na nekoliko poglavlja u kojima se bavi posebice opisom i sadržajem ljekaruša, jezičnim izričajem, grafijom, *materiom medicom* te na kraju iznosi vrijednosni sud o njihovu značenju, posebno s medicinskoga gledišta. Prva karlobaška ljekaruša, po svom zapisničaru nazvana *Pribimničeva* (redovnik, seoski svećenik?), kronološki je treća dosad poznata hrvatska ljekaruša, napisana godine 1603. na ikavskom području. Ima 31 ispisanu stranicu, formata 19 x 23 cm, s 5.000 riječi i 20.000 znakova. Pisana je latinskim slovima, lako čitljivim rukopisom. Prepisana je iz nekoliko starijih čakavskih glagoljskih predložaka a neki od recepata potječu iz tzv. *Strohalove ljekaruše*. Ipak, većina se recepata u njoj najvjerojatnije javlja prvi put, pa joj je time vrijednost veća, a poslužila je i kao primjer kasnijim ljekarušama. U njoj se zrcale sve dotadašnje razvojne faze medicine, pa je ona po svom sadržaju zapravo *mixtum compositum* ponajviše iskustvene, ali i pučke medicine, teurgičkih, magijskih i demonističkih elemenata. Nema sigurnih dokaza da je nastala u Karlobagu, no na ovitku prve ljekaruše rukom je napisano ime toga grada. Na drugoj se pak ljekaruši ponovno nalazi ime Karlobaga, a zapisao ga je jedan kritički raspoložen komentator pa se autor zato i odlučio obje ljekaruše označiti imenom *Karlobaške*. Nakon prve slijedi *Druga karlobaška ljekaruša*, nastala najvjerojatnije 1707., i ubraja se među prvih dvadesetak ljekaruša na hrvatskom tlu. Ima ukupno 18 stranica, s 1.860 riječi ili 7.400

slova, autor je nepoznat. Sadrži 56 recepata, od kojih se 46 odnosi na humanu, a 10 na veterinarsku medicinu. Broj ljekovitih biljaka u ovoj ljekaruši razmjerno je malen, no znatno su zastupljeni lijekovi mineralnog podrijetla, pa autor zaključuje kako je to zapravo korak bliže kemijskoj farmakoterapiji. Obje ljekaruše iznimno su vrijedan jezični spomenik i dokument hrvatske etnomedicine.

Nakon ovog poglavlja slijedi 27 listova (46 stranica) pretiska ljekaruša s omotom, a pretisak je, radi bolje čitljivosti, uvećan za 25%.

Ne treba ni kazati kako će sljedeće poglavlje, koje je također sačinio Željko Poljak, uz pomoć Julija Derossija, profesora hrvatskog jezika iz Zadra, a radi se o transliteraciji i transkripciji obje ljekaruše s pridodatim rječnicima, čitateljima biti osobito intrigantan dio knjige. I to ne samo zbog uvida u spektar, način pripravljanja i namjenu onodobnih ljekovitih pripravaka, naputaka i preskripcija, već i zbog čisto literarno-filološkog užitka što ga pruža starohrvatski književni izričaj.

Stručnu ekspertizu omota korica *Karlobaških ljekaruša* provela je Sandra Sudec. Fragment je, po svom nalazniku, nazvan *Poljakovim fragmentom* (FgPoljak), a identificiran je kao dio misala *Proprium de tempore* koji sadržajem obuhvaća dijelove liturgije Velikog četvrtka i Velikoga petka, dok se njegovo vremensko nastajanje smješta na kraj 14. ili početak 15. stoljeća. Fragment se ne može svrstati niti u jedan do sada poznati misal jer svi sadrže taj dio teksta. Ekspertizom je utvrđeno i kako stupac a prvoga lista sadrži čitanje Ivanova evanđelja za Veliki četvrtak o pranju nogu na Posljednjoj večeri (IV 13, 1-7), dok drugi list sadrži zadnji dio liturgije Velikoga petka. Lingvističke su značajke teksta uvelike u skladu s normom hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika. Premda je ekspertiza pokazala kako je riječ o fragmentu dosad nepoznatog hrvatskoglagoljskog misala, tekstološko slaganje sa sjevernim, poglavito istarskim-kvarnerskim kodeksima, upućuje na sjever hrvatskoglagoljskog područja, pa je na tom prostoru najvjerojatnije i napravljen prijepis tog fragmenta. Na nekoliko idućih stranica podastrijeta je transliteracija teksta.

U *Epilogu* knjige nalaze se dva tekstualna priloga. U prvom, *Rosmarini laudatio* (Posveta ružmarinu), Vladimir Dugački, uz uvodne botaničko-etimološke karakteristike, osvrće se na značenje ružmarina u pučkoj medicini tijekom povijesti – ističući kako se ružmarin u antičko doba cijenio više kao začim, a manje kao ljekovito sredstvo. Osim kao kozmetičko sredstvo, svoje puno značenje kao ljekovita biljka ružmarin dobiva tek u srednjem vijeku. Izdvaja zatim sedam (ružmarinovitih) recepata iz *Druge*

karlobačke ljekaruše. Oni propisuju ružmarin kao univerzalnu panaceju protiv brojnih bolesti, a posebice je djelotvoran kao lijek protiv sušice, sipnje, kašlja, kao karminativ i dr. Zanimljivo je kako se u *Prvoj karlobaškoj ljekaruši*, i pored brojnih ljekovitih biljaka, niti u jednom receptu ružmarin ne spominje kao terapijsko sredstvo. Autor drži kako upravo to što se u *Drugoj karlobaškoj ljekaruši* navodi višestruka ljekovita uporaba ružmarina upućuje na zaključak da je ova ljekaruša autohotona, tj. iznjedrena na jadranskom tlu.

U drugom eseju, *Hrvatske ljekaruše između medicine, vjere i književnosti*, Marija Ana Dürriegl i Stella Fatović-Ferenčić, ističu da je iznimna dragocjenost ljekaruša u tome što je riječ o *zapisanim* dokumentima pučke predače koja se inače najvećim dijelom prenosila usmenim putem. Ujedno, ljekaruše u sebi objedinjuju svijet medicine, religije i književnosti iskazujući tako *polifunkcionalnost* staroga hrvatskog pisma. U njima supostoje i “apstraktni” i “konkretni” naputci za pomoć kod iste bolesti ili tegobe pa su zavrijedile punu pozornost istraživača u multidisciplinarnom kontekstu, a ne tek tavorenje na margini zanimanja ili potpun zaborav kao puka “čaranja” te nevrjedni pučki “zapisi”. U ljekarušama se lako mogu odčitati tragovi raznih tradicija: od staroslavenske, hipokratske, rimske, arapske i bizantske do srednjovjekovne medicine i odjeka Salernitanske medicinske škole. U tom smislu ljekaruše su ona fina nit poveznica koja objedinjuje i od zaborava spašava medicinu, od one u dalekoj prošlosti preko europske srednjovjekovne (samostanske) do novovjekovne i moderne. Autorice spominju dvije najstarije ljekaruše u nas, glagoljske zbirke recepata iz 14. i 15. stoljeća nastale u Novom Vinodolskom. Potom iznose čitav niz zanimljivih naputaka i preskripcija dajući im relevantna tumačenja s očista ponajprije filološko-medicinske znanosti. Polazeći od premise kako “sva područja znanosti kojima se bavimo imaju svoja jedinstvena i posebna obilježja, no jednako tako i neke zajedničke značajke”, autorice ističu da je pojedinačnom pristupu u kompleksnom tumačenju pojava i fenomena bitno sužen prostor pa je uvelike sazrelo vrijeme za multidisciplinarnu suradnju.

Knjiga završava Dodatkom u kojem su navedene kratke biografije autora s priloženim fotografijama.

Publikacija *Karlobaške ljekaruše* u Akademijinu izdanju ne samo da je vrijedan dokument pučko-medicinskog, literarno-religijskog i etnološko-antropološkog značenja, već i jasan primjer kako starija pisana baština, želi li se u postupku njezine identifikacije, dešifriranja i tumačenja ostvari-

ti holističko načelo punog uvida, zahtijeva eminentno interdisciplinarnan pristup.

Osim brojnosti podataka i fenomena koji su u publikaciji izneseni, sva su izlaganja pisana na visokoj literarnoj razini te će zasigurno pružiti jedinstven užitak u čitanju i stručnjaku i laiku.

Podsjetimo li se kako je između tiskanja sedme i osme knjige *Rasprave i grada...* prošlo punih petnaest godina (1992.–2007.), zamjetan je golem pomak u agilnosti i ažurnosti sadašnjeg uredništva u pripremi i organiziranju novih, iznimno vrijednih knjiga hrvatske povijesnomedicinske kulturne baštine. Možemo samo poželjeti da se ovakva akceleracija u prikupljanju, uređivanju i objavljivanju budućih svezaka i dalje nastavi.

Prim. dr. Mirko Jamnicki Dojmi